ZA IZDAVAČA
Ivan Bevc
Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje
BOOKA
11000 Beograd, Cara Lazara 12
office@booka.in
www.booka.rs

IZVRŠNA UREDNICA
Sanja Bogićević

KOREKTURA
Booka

PRELOM
Bodin Jovanović

DIZAJN KORICA
Jelena Šušnjar

ŠTAMPA
DMD štamparija

Beograd, 2026.

BOOKA.

Knjiga **236**

MILJENKO JERGOVIĆ
SARAJEVO, PLAN GRADA

© Miljenko Jergović, 2015.

Sva prava zadržana.
Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene saglasnosti izdavača.

MILJENKO JERGOVIĆ

SARAJEVO, PLAN GRADA

Mejtaš, opis mjesta

Mejtaš je trg nad gradom. S tog mjesta vidi se Sarajevo, ili ono što je Sarajevo bilo sedamdesetih i osamdesetih godina. Ime je dobio po kamenom kubusu, na koji se tokom dženaza-namaza polagao tabut. Mejtaš je kamen za mrtvaca.

Ali groblje nije bilo tu, na mjestu na kojem stojiš. Ono se nalazilo s lijeve strane, na padini navrh koje je sagrađen Dom izviđača i astronomski opservatorij. Tu je, još za našega vremena, bilo sačuvano nekoliko nišana. Ali mejtaša, kamena za mrtve, odavno nema i ne zna se što je s njim bilo. Bit će da su ga razbili u manje kamenove i uzidali u neku kuću.

U širinu, Mejtaš se prostire između Ulice Mehmeda paše Sokolovića i Nemanjine. Na taj trg na brijegu stizalo se Ulicom Mahmuta Bušatlije, koju su svi zvali starim imenom: Dalmatinska. Usporedo s Mehmed pašinom na mejtaški trg ulijeva se uska uličica Ivana Cankara, koja dijeli ugao s Ulicom Miladina Radojevića. Usporedo s njom Ulica je Ahmeta Fetahagića, dalje, pogledom koji ide suprotno od kazaljke na satu, još jedna je uličica: Mile Vujovića. Ona se na Mejtaš spušta niz dvadesetak stepenica, pa prolazom kroz stambenu zgradu, sagrađenu pedesetih ili šezdesetih godina, u čijem je prizemlju

samoposluga. Slijedi Nemanjina ulica, i na kraju Ulica Mustafe Golubića.

Sedamdesetih, u vrijeme tvoga odrastanja, na Mejtašu je, pri vrhu Dalmatinske, bila malena pumpa za lož-ulje, s dvije pumpne stanice od kojih je jedna uvijek bila pokvarena. Nafta je tih godina bila jeftina, ili su peći naftarice ušle u modu, tek većina Mejtašana grijala se na lož-ulje. U kupovinu se išlo s plastičnim kanisterima od pet, deset, dvadeset i dvadeset pet litara. Obično su dolazile cijele obitelji: curice s kanisterima od po pet litara, dječaci deset, majke dvadeset, očevi dvadeset pet litara. Katkad bi se čekalo u redu i po pola sata, da se natoči nafta.

Često bi, već sredinom rujna, naglo zahladilo, preko noći bi došla zima, a nitko nije na vrijeme kupio lož-ulje. Tako bi se ranim jutrom, prije posla, u šest, pola sedam, nizbrdo, prema Mejtašu, spuštale porodice s kanisterima. Očevi bi kašljali, s cigaretom među zubima, matere bi po ulici skupljale djecu, a spavačima bi, iza zatvorenih prozora, u san dolazio zvuk praznih plastičnih kanti, koje se sudaraju u ritmu dječjih koraka. Bio je to zvuk jeseni.

Zimi, kad dobro smrzne, i kad se niz Ulicu Miladina Radojevića uglača zaleđena sanjkaška staza, trebalo je vještine da se na vrh uznesu kanisteri s lož-uljem.

Početkom osamdesetih je, valjda, svijetom zavladala još jedna naftna kriza, lož-ulje je poskupilo, narod se vratio drvima i ćumuru, a pred Zimske olimpijske igre 1984. napokon je provedena plinifikacija Sarajeva, tako da je malo nakon Titove smrti nestalo i pumpe za lož-ulje.

Nad pumpom su rasla dva gorostasna jablana, iznikla davno, još u otomanska vremena. Možda ih je posadio neki siromašak koji se brinuo o mezarju, i od toga živio. Ili su se po Dudi-bulinoj mahali naganjala balavurdija, pa su se zabavljali tako što su jedni druge šibali po golim

nogama tankim, vitim šibama. Tako su se čeličili, i odrastali u buduće jalijaše, razbojnike i palikuće, ili u askere, koji će braniti granice Carstva i ginuti po Galiciji, Slavoniji i Ugarskoj, braneći zemlju od krsta i od nevjernika. I kad su se dobro išibali, u akšam, jednoga proljetnog dana, ne misleći što čine, zaboli su šibe u vlažnu i toplu zemlju. Iz tih su šiba izniknula dva golema mejtaška jablana, zdrava i jaka, u koja su, za ljetnih oluja, često udarali gromovi. Govorilo se da privlače gromove, jer sigurno rastu na nekoj dobroj vodenoj žili.

Pod kraj povijesti mejtaške pumpe za lož-ulje, jablani su se naglo počeli sušiti. Vjerojatno se prošupljio nesolidno sagrađen betonski spremnik, zemlja se natopila naftom i otrovala ova dva čudesna stabla. Došli su komunalci s kamionima, i sjekli ih dugo, danima i tjednima, jednoga ljeta početkom osamdesetih. Kada smo se vratili s mora, vidik je bio prazan i pust, poput usta bezubog čovjeka. Jablana više nije bilo, ni priče o njima. Djeca koja su tih godina odrastala po Mejtašu danas su već navršila tridesetu, i ne sjećaju se da su tu ikada rasli jablani. Ti jablani su u podsvijesti starije braće i očeva. Izniknut će, opet, na Sudnji dan.

Još jedan jablan stoji pri vrhu Ulice Ahmeta Fetahagića. Golem i raskošan, otomanski spomenik, nišan među drvećem.

Prošloga ljeta, krajem srpnja, dan je bio sunčan i čist, nigdje oblačka. A onda se najednom u pola sata natmurilo, tresnuo je grom u vrh tog jablana, i po komšiluku sagorio bijelu tehniku. Majci je ubio kompjutor, za koji, ionako, više nije mogla sjesti. Došao je komšija informatičar i odnio ga na popravku, da bude kad ona ozdravi. Kompjutor je nakon desetak dana vraćen, popravljen. Ona je umrla, a da ga više nikada nije uključila. Gromovi nam više neće udarati u jablane, jer nas više tamo nema.

Najveća i najljepša zgrada na Mejtašu, koja stoji između Mehmed pašine i Ivana Cankara, siva je dvokatnica s gipsanim ukrasima u obliku menore i Davidovog slova. To je jedna od sedam sarajevskih sinagoga, Il kal di Bilava, koju su, malo po dolasku Austro-Ugarske, za svoje potrebe sagradili članovi jednoga sefardskog dobrotvornog društva.

Tada je, preko puta, na mjestu samoposluge, još uvijek stajala Dudi-bulina džamija. Bila je to stara i trošna, sirotinjska mošeja, bez kulturno-historijske vrijednosti, ali važna u životu i trajanju jedne gradske mahale. Kasnije je nekoliko puta gorjela u požarima, stradavala i urušavala se, sve dok je u neka doba, valjda za Kraljevine Jugoslavije, nije nestalo.

Sinagoga je tu postojala sve do Drugoga svjetskog rata. A onda su sarajevski Jevreji, ime po ime, preselili na drugu obalu Miljacke, na lijepi i tužni spomenik na Vracama. U školi smo učili da su ih poubijali ustaše i Nijemci, ali žalosna istina je da su, između ostaloga, Jevreji stradali i od velike komšijske ljubavi.

Sedamdesetih, u nekadašnjoj sinagogi bile su društvene prostorije i nekoliko sirotinjskih stanova. Jedan je Slavenko, od nas dvije godine stariji, imao prozor nad kojim je stajalo gipsano Davidovo slovo.

Između Miladina Radojevića i Ahmeta Fetahagića duga je katnica, sagrađena u austrougarska doba. Dvorišna kapija vodila je prema stanu u prizemlju, u kojem je živio moj školski drug Behaudin, sin starog bjelobradog hadžije, s mnogo braće i sestara. Lijevo od kapije, uz Behaudinove prozore, obućarska je radnja, u kojoj su svi popravljali cipele ili stavljali gumu na pete. Do obućara je bila zelenara „kod Alje“. Iako je bila u takozvanom društvenom vlasništvu, pripadala je nekoj trgovačkoj tvrtki iz Kiseljaka, svi su tu radnju identificirali s njezinim

poslovođom. Aljo je bio prosijed, mršav muškarac, u plavoj radničkoj kuti, i nabavljao je najbolje voće i povrće, bolje nego u svim drugim zelenarama u okolini. Ili se na Mejtašu i okolici vjerovalo da je tako? Možda su širom Sarajeva tih godina ljudi vjerovali da je baš u njihovoj piljarnici najbolje voće i povrće u gradu?

Kod Alje se dolazilo u kupovinu i na stajanje. Na pijacu Markale išlo se jednom ili dvaput tjedno, obično petkom, bila je to velika kupovina, ali kod Alje se dolazilo svakoga radnog dana, po kilo jabuka, dvije-tri mrkve, bamiju... Na stajanje su dolazile žene u šlafrucima, s maramama na glavama, ispod kojih su izvirivali plastični, ružičasti i plavi vikleri, ali i muški svijet, umjereni alkoholičari, bubrežni bolesnici, sitni činovnici u depresijama i ranim invalidskim mirovinama. Razgovarali su s Aljom o zdravlju, žalili se na stalna poskupljenja, na „skupotinju", kako bi to govorili došljaci i doseljenici iz pasivnih krajeva. U zelenari su se prepričavali bezazleniji tračevi, tko je umro, tko se odselio, tko je slomio nogu na poledici, a onda bi se saznavalo i da se neki bivši komšija javio iz dalekog svijeta u koji se davno odselio, s Alipašinog polja, iz Beograda ili iz Kalifornije, to je, zapravo, bilo svejedno, jer je u to vrijeme bilo dovoljno da se s Mejtaša odseliš na Alipašino polje, pa da te godinama ne sretnu i da desetljećima ne prošetaš Mejtašom.

Sarajevo je grad koji se oduvijek spušta prema vrlo uskoj dolini jedne planinske rječice. Sve je tu uzbrdo, uspušeš se i kad pomisliš koliko su Pothrastovi visoko, gdje je samo Sedrenik, gdje su Jarčedoli, tako da se ljudi, u pravilu, ne vraćaju u mahalu iz koje se jednom odsele. Nemaju više tu šta da traže, a nikome se baš uzbrdo ne šeta, jer to onda i nije šetnja, nego planinarenje. A zašto bi čovjek planinario usred grada? Tako je, barem, bilo sedamdesetih i osamdesetih. Kako je danas, ne znam. Sve

ono što nam je trebalo, škola, banka, robna kuća, ambulanta, nalazilo se u dolini.

Zato je ljudima kod Alje bilo jednako čudo sresti nekoga tko se odselio na Alipašino polje ili na Novi Zeland.

Samoposluga je otvorena početkom sedamdesetih. Velika, svijetla i raskošna, s blagajnicama svježih frizura, u snježnobijelim radnim ogrtačima. Izgledale su kao doktorice. Stotinjak metara dalje, na početku Nemanjine, ubrzo zatim otvoren je i prvi mini market. Mini marketom su se nazivali manji dućani, koji su nadrasli granap, ali nisu dorasli do samoposluge. Početkom osamdesetih, ispred samoposluge je postavljen i prvi novinski kiosk.

Na uglu Mehmed paše Sokolovića, uz sinagogu je stajala telefonska govornica. U početku, izdužena staklena kućica, s crnim telefonskim aparatom i debelim imenikom, koji je izgledao kao neka raskupusana enciklopedija. Sedamdesetih, telefoniralo se na kovanice, a kada je, malo pred Titovu smrt, započela ekonomska kriza, s njom i inflacija, kupovali su se žetoni za telefoniranje, metalni, okrugli, s rupom na sredini. Kasnije će ih zamijeniti plastični žetoni, a krajem osamdesetih pojavit će se kartice za telefon. Tada više nije bilo kućice za telefoniranje. Umjesto nje pojavio se komad pleksiglasa, koji bi jedva zaklonio onoga tko telefonira. Tada su već nestali i imenici.

Obiđimo još jednom, posljednji put, pogledom svih sedam mejtaških ulica. Leđima smo okrenuti prema gradu, stojimo nasred trga, promet je rijedak, jedva da naiđe koji auto, nema ni taksi stajališta ispred sinagoge (pojavit će se tek krajem osamdesetih), nisu postavljeni ni semafori…

Mehmed paše Sokolovića najstarija je i najširа mejtaška ulica. Prva nam je s desne ruke. Nekada je povezivala

Banjski brijeg, ili Nalčadži hadži Osmanovu mahalu, s Dudi-bulinom mahalom, današnjim Mejtašom. Alija Bejtić, u knjizi *Ulice i trgovi Sarajeva*, koju je 1973. objavio Muzej grada Sarajeva, piše da je Mehmed pašina ulica prosječena, po današnjoj svojoj trasi, a vjerojatno prvi put i temeljena, još u šesnaestom stoljeću. Zvala se u gornjem dijelu Banjski brijeg, jer se nalazi iznad Gazihusrefbegova hamama, ili banje. Prvi put je, piše Bejtić, ulica tako nazvana 1931. godine.

Ivana Cankara stari je, sirotinjski sokak, od kućica koje su načinjene od ćerpiča. Te žute cigle od nepečene gline topile su se, stoljećima, na svakoj većoj kiši, ali se do dana današnjeg nisu sve rastopile. Sarajevo je, velikim svojim dijelom, i to onim davnijim i sudbinskijim, sazidano od blata. Priče ovoga grada su od blata, kada ih pričaju Isak Samokovlija i Ivo Andrić. Jedna od Andrićevih priča zbiva se u Ulici Ivana Cankara, na Mejtašu, pokraj sinagoge. Nekada, ulica se zvala Tuzlina, po vratničkoj porodici Tuzlo, iako se ne zna što su Tuzle radili na Mejtašu, kada nisu živjeli tu, pogotovo u ovoj najsirotinjskijoj mejtaškoj ulici, po Ivanu Cankaru nazvanoj početkom pedesetih.

Naša ulica nazvana je po Miladinu Radojeviću, narodnome heroju, Hercegovcu, rodom iz Stoca, o kojem postoji lijepa priča. Školovan čovjek, državni činovnik i član ilegalne Komunističke partije Jugoslavije, organizirao je ustanak na Trebeviću. Poginuo je rano, već u jesen 1941, boreći se kod Kalinovika prsa u prsa s ustašama. Oni su ga i pokopali, ali su ga seljaci iz sela Šivolje noću potajno iskopali i sahranili ga, uz pravoslavni obred, na svome groblju.

Tu smo se doselili u ljeto 1969, iz one zgrade gospođe Emilije Heim pokraj Narodnog pozorišta.

Moj djed Franjo Rejc živio je tu samo tri godine. Umro je u ranu jesen 1972.* Ali i u te tri godine samo smo ljeti bili tu, a zimi, u jesen i na proljeće živjeli smo u Drveniku. Međutim, kada bi se vraćao iz grada taksijem – a morao se vraćati taksijem zbog svoje astme – i kada bi taksistu rekao svoju adresu, znao bi vozi li ga neki „stari Sarajlija" ili netko tko se u Sarajevo doselio. Stari Sarajlija bi na spomen Ulice Miladina Radojevića upitno uzvraćao:

Sepetarevac?

Da, Sepetarevac.

Bilo je to sjećanje. Mom Nonetu je bilo neobično važno da ljudi imaju sjećanje. Nije imao ništa protiv onih drugih, onih koji su zaboravljali ili su se odnekle doselili, samo mu je bilo važno da oko njega postoje oni koji se sjećaju, i bilo mu je draže da ga taksist pogleda onim kosim taksističkim pogledom i kaže: Sepetarevac? nego da samo šuti i vozi ga u Mile Radojevića ulicu. Njegov život bio je u sjećanju. Nikada nije sagradio kuću, nije zaradio veliki novac, nije mu život nanio sreće. Sadašnjost je bila, uglavnom, žalosna, budućnost je bila prijeteća. A prošlost, prošlost je bila raskošna i bogata pričama. Zato su bili važni i taksisti koji su znali upitati: Sepetarevac? Pokazivali su da se i oni sjećaju, da je i njima sjećanje važno. Bili su mu braća po sjećanju.

Uz Dudi-bulinu džamiju tekao je potočić, koji bi u proljetna doba i s jeseni narastao u bujicu. Ali ljeti mora da je bilo lijepo, uz tu plitku živu vodu, na Mejtašu, na ledini,

---

* Umro je u sobi s pogledom na Trebević, Soukbunar, Jevrejsko groblje, na ležaju rastvorenog kauča, koji je dio moderne sobne garniture, kupljene na kredit dvije godine prije njegove smrti. Petnaestak godina kasnije ovo će biti moja soba, s istim namještajem. Spavat ću sve do rata na kauču na kojem je on umro, s pogledom na Trebević, Soukbunar, Jevrejsko groblje. U ovoj sobi tokom 2012. umire majka. Socijalistički namještaj zamijenjen je spavaćom sobom njenih roditelja, kupljenom početkom dvadesetih. Umrla je početkom prosinca.

gledati grad u vrijeme ljetnih ramazana, prije nego što se kandilji popale. Taj potok se u svome gornjem dijelu zvao Kevrin potok, a samo stotinjak koraka niže Mejtaša mijenjat će ime u Buka potok. Kevrinim su ga zvali po porodici Kevra, zanatlijama limarima, koji su živjeli tu, negdje kraj potoka. Godina 1934. i 1935, u vrijeme velikih komunalnih zahvata u gradu, kada su prekriveni i neki drugi sarajevski potoci – recimo, Bistrički i Koševski potok – nestalo je i tog potočića, a na njegovom je mjestu prosječena ulica koja će se do poslije rata tako i zvati: Kevrin potok. A na onom dijelu, ispod nekadašnjeg mezarja i livade ispod Doma izviđača, gdje se potok zvao Buka, nastat će Ulica Stake Skenderove.

Šezdesetih godina Kevrin potok mijenja ime u Ulicu Ahmeta Fetahagića, koju komšiluk i dalje zove po Kevrama. Ne iz tvrdoglavosti i velike dosljednosti, pa ni zbog sjećanja do kojeg je Nonetu i njegovim taksistima bilo toliko stalo, nego da bi se razlikovali od ljudi izvan naše mahale. Naime, samo su Mejtašani, ili Mejtašlije, Kevrin potok tako zvali. Nije to bilo jedno od onih jakih toponimskih imena, koja su preživljavala i promjene carstava, i izmjene stanovništva, i humana i nehumana preseljenja: Kevrin potok Sarajlijama je bio, uglavnom, mimo ruke, važan onima koji su tu stanovali.

Nazvali su ga po Ahmetu Fetahagiću, čije je ime ponijela i jedna gradska škola – u kojoj sam kao osmoškolac pobijedio na republičkom takmičenju iz geografije i zemljopisa – predratnome studentu i španskome borcu, jednom od velikih partizanskih junaka Drugoga svjetskog rata, koji je poginuo baš na Božić po gregorijanskome kalendaru, godine 1944, kod sela Izačić, nekoliko stotina metara od mjesta na kojem se danas nalaze granične rampe između Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

U Ulici Mile Vujovića, maloj, neuglednoj, nikakvoj, u tom ćorsokaku, koji je u dnu završavao stepenicama, niz koje se spuštalo na Mejtaš, kroz kratki pasaž, zapišan mjehurima mahalskih pijanaca i očajnika, stanovali su, u jednom suterenu, Nađa i Šerif s djecom. Nađa je bila Zehrina kći, a Nona, kako u životu i nije imala bolju prijateljicu od Zehre, prenijela je prijateljstvo na njezino dijete. Išli smo kod Nađe i Šerifa u posjete, barem jednom mjesečno. Na neravnom, obijeljenom zidu, pod niskim stropom njihove dnevne sobe, visila je tapiserija na kojoj je bila prikazana Ćaba. Golemi crni kamen, a oko njega poput mrava sitni ljudi. I sve to ukrašeno ornamentima. Sjedili bismo tu, ušuškani i zaštićeni, na niskim sećijama i stoličicama. Nona je razgovarala s Nađom, a ja sam čika Šerifa ispitivao o njegovom motoru. Imao je veliki crni motocikl s prikolicom. Njemački. Uspravan, crn čovjek, s klerkgebelovskim brčićima, Šerif je bio ozbiljan čovjek iz mog djetinjstva. Umro je mlad. Ali tada su se već bili preselili, nekamo u Novo Sarajevo, tamo gdje žive ljudi koje više ne srećemo.

Mile Vujović, po kome je ulica nosila ime, bio je učitelj, Sarajlija s Nadkovača, kulturno-prosvjetni referent Užičke partizanske brigade. Poginuo na Zelengori, travnja 1947. su mu kosti prenesene na groblje kod Lava, da leži tu na svom.

Nemanjina ulica je, kao i Mehmed pašina, prosječena još u šesnaestom stoljeću. Bila je sokak u Kulin hadži Balinoj mahali, koju će narod pamtiti kao Čekalušu. A Čekaluša nije dobila ime po čekanju, ni po čekačima, kao što bi se danas pomislilo. Izvorno, to je bila Čegaluša, i vjerojatno je, piše Alija Bejtić, dobila ime po Čegaleu, kako su zvali velikoga vezira Rustema pašu, koji je sagradio Brusa bezistan i onaj čudesno lijepi mostić na rijeci Željeznici.

Rustem paša umro je 1561, a ako ne laže mletački bailo Navagere, bio je rodom iz nekog zaseoka vrlo blizu Sarajeva. Kako je u to vrijeme i ovo bio samo jedan sarajevski zaseok, koji se zvao Bilave, možda je tu i rođen veliki vezir Rustem paša. Istina, tu priču kvari Hazim Šabanović, ozbiljan povjesničar i istraživač, koji na osnovu dokumenata tvrdi da se Rustem paša rodio u Hercegovini, u Bijelom Polju kod Mostara, kao rođeni brat onoga Karađoz bega, po kojem će se nazvati i ona čudesna mostarska džamija, kojoj je Skender Kulenović posvetio još ljepši sonet.

Po Stefanu Nemanji, osnivaču slavne srpske dinastije, ulica je nazvana 1919, jedne od onih naših godina koje su smatrane godinama oslobođenja, da bi, potom, bile proglašene godinama porobljenja.

U Nemanjinoj postoji jedna vrlo strma čikma. Čikme su apendixi, slijepa crijeva, crvuljci sarajevskih ulica i sokaka. U Nemanjinoj čikmi, u stanu od jedne sobe, sa zahodom na hodniku, odrastao je moj otac. U jadu i siromaštvu neprijateljskog djeteta. Tu je živjela njegova mati, moja baba Štefanija. Samo sam jednom bio kod nje.

I na kraju, prije nego što ćemo zatvoriti puni krug: Ulica Mustafe Golubića. Nekada se zvala po hrvatskome i jugoslavenskom političaru Anti Trumbiću, a u lipnju 1948, dvadesetak dana prije Rezolucije Informbiroa, imenovana je po uhodi i Kominternovom atentatoru Mustafi Golubiću. U toj ulici nalazi se nekoliko lijepih austrougarskih ladanjskih vila, oronulih i propalih, i Dom milicije, iznad Velikoga parka, mezarja koje je u austrougarska doba pretvoreno u vrlo lijep, dobro uređen i osmišljen park, kojem su novojugoslavenske vlasti dodale i javni zahod. Nisu mislili o tome da je to nečije groblje. Sarajevo je puno grobalja, ali i nestalih ljudi, imena, a pomalo i nestalih naroda.

Nema ih i neće se vratiti.

Sepetarevac, uspon

A sad polako, pa uz Sepetarevac.

Ići ćeš gore dvadeset i četiri godine. Sve do ljeta 1993, kad nakratko odeš u Zagreb, i više se ne vratiš. Dobro je što se nisi vratio, danas to znaš, ali možda nije dobro što nisi otišao dalje. Iako je i to samo igra slučaja, i tko zna što bi s tobom bilo, i da li bi te, dušo, bilo, da se išlo dalje…

U Sarajevu sigurno ima strmijih ulica. Ponekom od njih si se, jednom-dvaput, i penjao, ali nijedna te neće upamtiti, nijednoj njezina strmina nije upisana u ime, kao Sepetarevcu. Iako Alija Bejtić u svojoj knjizi to ne govori, nego kaže da se ne zna po čemu je Sepetarevac dobio ime, izvjesno je da je tako nazvan po sepetima što su ih na leđima gore nosili, sve do radnji na Bjelavama – uglavnom – jevrejski nosači. Jednoga od njih, Samuela, opisao je u svojoj pripovijetki sarajevski pisac i liječnik za pluća Isak Samokovlija, i tako upisao Sepetarevac u mapu književnoga Sarajeva, koja se nužno razlikuje od mape i plana stvarnoga grada. Onaj prvi grad postoji onoliko koliko je napisan, i postoje samo one ulice koje su žive u pripovijestima i ponekoj pjesmi dobrih pisaca. Neke u stvarnosti male, između kuća stisnute, jedva vidljive uličice i sokaci na književnoj mapi grada važniji su i vidljiviji od širokih gradskih avenija, blijedih i bezimenih, koje vode prema

izlazu iz Sarajeva. Sepetarevac jedna je od takvih važnih ulica.

Ima i strmijih ulica u tom gradu, ali nijednoj strmina nije tako opisana i opričana kao Sepetarevcu.

Koji se, dok ti uz njega polako ideš, zauvijek službeno zove Ulica Miladina Radojevića.

Uz tu ulicu nitko ne žuri. Ili žure oni koji je ne poznaju, i nisu odavde: mladići koji idu djevojkama u Ženski učenički dom u Duvanjskoj ulici, ili u trgovačku i medicinsku školu, u Ulici Lajoša Košuta, ili na Bjelave, Bog zna kojim i kakvim poslom. Ali to je sigurno: da bi se uz Sepetarevac žurilo, ne smije se biti odavde, ili moraš biti jako ljut, pa da te huja uzbrdo tjera. Svatko tko tu živi, i zna da će se i sutra penjati uz tu ulicu, ne nalazi razloga za žurbu. Penjati se treba tako da se ne oznojiš i ne zadišeš, da misliš svoje penjući se, da ti bude ugodno, da se odmoriš.

Živjet ćeš tu tako dugo da ćeš se i ti, na kraju, naučiti tome da se odmaraš penjući se. S kuhinjskog prozora, kada se malo nagneš, vidiš ulicu. I gledaš ljude, svoje poznate i nepoznate susjede, kako sporo uzbrdo mile. I ponekad sreću one koji se ruše, survavaju, lete nizbrdo. Ima ljudi koji iz nekih svojih unutrašnjih razloga ne žure ni nizbrdo, ali većina se obrušava prema gradu, uživajući u nizbrdici kao da više nikada neće morati nazad i uzbrdo.

Prvih pedesetak metara uspona je najteže, iako to nije najstrmiji dio Sepetarevca. Valja se naviknuti, pronaći misao koja će te držati sve do gore i olakšavati uspon. Prva kuća s desne strane, na uglu s Ulicom Ivana Cankara, pripadala je ženi koju su svi zvali Dalmatinka. Nikada nisi znao njezino ime. Ako si ga i čuo, nisi ga povezivao s njom. Bila je udovica, sitnija žena u šarenim gradskim haljinama, nikada pretjerano uređena. Jedno od onih godišta iz vremena Prvoga svjetskog rata, u govoru joj se čulo da je iz Dalmacije, ali nije na tome insistirala. Sreli

biste je dok bi onim velikim gvozdenim ključem otključavala vrata avlije. Nona bi s njom porazgovarala, ali nikada nisi stupio u tu avliju. Nije bilo razloga.

Sve ulice, osim jedne, slivaju se u Ulicu Miladina Radojevića s desne njezine strane. Prva nosi ime Fadila Jahića Španca. To je vrlo duga ulica, jedan od onih vijugavih sokaka koji sijeku sarajevske strmine, spajaju penjališta. Od Sepetarevca pruža se sve do Hajduk Veljkove. U stara doba prolazila je kroz dvije mahale: Sarač Ismailovu, koju se kasnije zvalo Donja Saračeva, i Kasim katibovu, koja se s vremenom stopila u Više Husrevbegove banje. Od turskih vremena, kroz austrijska i kraljevinska doba, pa i za Nezavisne Države Hrvatske, ulica je nosila ime po nekom hadži Sulejmanu. Ne pamti se tko je bio taj, ali vjerojatno je stanovao u toj ulici.

Ime po kojoj ćeš je ti zvati ulica je dobila u lipnju 1948. Nazvana je po bijeljinskome stolaru i idealistu, predratnome partijskom ilegalcu Fadilu Jahiću, koji je 1936. iz Bijeljine odlazio braniti Republiku. Pravio je prozorske okvire, vrata, šamlice i krovne grede, i onda se, nošen vjerom, zaputio u Andaluziju, u Granadu, u Kastilju, Barcelonu, pa je, ratujući, stekao nadimak koji je bio čest po našim provincijama – Španac. U tom nadimku bilo je i zvanje, i znak vjere. Lijepo bi bilo vjerovati da je hadži Sulejman bio sličan Fadilu, da je bio hadžija onako kako je on bio Španac. Nešto je slično u te dvije titule i nadimka. Do njih se teško dolazilo, samo u velikoj vjeri.

Poslije je Fadil Jahić Španac bio komandant pa politički komesar slavnoga Majevičkog odreda. Poginuo je 20. veljače 1942, u borbi, opkoljen četnicima, zajedno s drugim partizanskim herojem Ivanom Markovićem Ircem. Bilo je to na Majevici, u Vukosavcima.

Nakon što si prošao prvi uspon i Ulicu Fadila Jahića Španca, slijedi jedini ravniji dio Sepetarevca, pedesetak

koraka dug, prije one velike strmine, koja počinje nakon skretanja za Ulicu Džemila Krvavca. Od turskoga vakta do naših dana, i ova je ulica nosila svoje staro ime: Vejsilagin sokak. Ne pamti se, naravno, ni tko je bio Vejsilaga, iako je, za čudo, u tvoje vrijeme baš u toj ulici stanovao jedan stariji Sarajlija, imenom Vejsil, kojeg su komšije od milja ponekad zvali Vejsilaga. Nije to bilo zbog imena sokaka, ime Džemila Krvavca dobro se primilo, pa ga se nitko nije ni sjećao, nego je uz starca Vejsila nekako dobro išlo to – aga, i u ritmu i melodiji, a možda i u smislu.

U toj ulici, u jednoj naherenoj turskoj kući od ćerpiča, koja samo što se nije srušila, a stajala je u avliji s česmom i s onom finom okruglom kaldrmom, stanovao je sa ženom i sinom naš hauzmajstor Vjenceslav Šulc. Predratni zrakoplovni mehaničar na vojnom aerodromu u Rajlovcu, koji je, prije nego što je početkom osamdesetih umro, popravljao sve kvarove u vašoj kući, osim kad bi se pokvario televizor. Tada bi se zvalo majstora Fišekovića.

Iako o njemu nisam mnogo znao, napisao sam o hauzmajstoru Šulcu knjigu pjesama. Bio sam njime impresioniran, nakon što ga više nije bilo. A tebi je sasvim obično bilo uz njega živjeti. Nisi znao da u drugim životima nema zrakoplovnih mehaničara u mirovini, koji se bave popravkama svih pokvarenih stvari. Djeca takvih saznanja nemaju i ničemu se ne čude. Vremena čuđenja počinju kasnije, kada se odraste i kada svega nestane.

Džemil Krvavac bio je činovnik u Direkciji pošta u Sarajevu. Poznavao ga je čika Budo Dimitrijević, muž tvoje tete Mile, Jergovićke. Budo je bio solunski borac, nositelj Karađorđeve zvijezde i Ordena svetoga Save, ugledan i vrlo cijenjen poštanski službenik. A u ono vrijeme, između dva rata, pošte su, nakon željeznica, bile najvažnija civilna služba. U pošti su radila gospoda. „Sve što radiš, sine Džemile, radi tiho. Neće za tvoju stvar biti koristi

ako budeš radio tako da svi čuju i znaju šta radiš, a za tebe će biti štete. Poslušaj me, tiho radi, sine Džemile...“ Džemil je od čika Bude bio mlađi petnaestak godina, ali kako on i teta Mila nisu imali djece, sve je mlađe on zvao sinovima. Bio je apolitičan, u komunizam se nije razumio, kralja je poštovao, moj pratetak Bude Dimitrijević, ali Džemila nije uvjerio. Rodom Hercegovac, negdje od Gacka, novinar i publicist, prozaist u pokušaju, Džemil Krvavac uhićen je po ustaškome redarstvu 12. studenog 1941, da bi šest dana kasnije bio deportiran u Jasenovac. Pao je u proljeće sljedeće godine, u većoj skupini logoraša, pri jednom od neuspjelih pokušaja pobune. Čika Bude ga je spominjao sve do kraja. Onda je i on umro, a Džemil, nesretnik, sasvim se pretvorio u jednu ulicu.

Nakon što se prođe Ulica Džemila Krvavca, slijedi najstrmiji dio Sepetarevca. Tu bi vozači prebacivali u prvu – što u fići nije bilo tako jednostavno, jer se auto morao prvo zaustaviti da bi se ubacilo u prvu, a zatim krenuti pod ručnom kočnicom, što je bio jedan od delikatnijih zadataka za vozačkih ispita u tim godinama – dok bi zimi, kad padne snijeg, zamrzne se po kolovozu, a djeca ga sankama pretvore u savršeno glatku i klisku ledenu ploču, ovaj dio Sepetarevca bio skoro neprelazan. Penjali bismo se, držeći se noktima za fasade, mlado i staro, jednako. Starija gospoda, strogi očevi na povratku s posla, tu bi gubili svoje autoritete, u teškim planinarskim cipelama, sa šeširima, u odijelima i dobrim kaputima, pokušavali su ostati ozbiljni, ali uzaludno, jer je ozbiljnost vodila k očaju, na tom najnezgodnijem dijelu Sepetarevca, od broja devetnaest do broja dvadeset i tri.

Ti si stanovao na broju 23.

Tu kuću su krajem pedesetih sagradila braća Trklje, Branko i Obrad. Desetak godina kasnije Obrad je svoju polovicu prodao i preselio se u Beograd. Vi ste se 1969,

usred ljeta, dok su svi bili na moru, useljavali u njegov stan. Profesor Branko Trklja predavao je ekonometriju i druge predmete na Ekonomskom fakultetu. Miran i tih susjed, introvertirani neženja, nezdravo uredan i čist čovjek. Nosio je neku tajnu, nikada ništa o njoj nećeš saznati.

Prije nekoliko godina čitao sam sabrane kratke priče Franza Kafke, debelu knjigu s dovršenim i nedovršenim prozama, vrlo različitim, ali odreda tjeskobnim. Na nekoga me je podsjećao glavni lik svih tih priča. Dovršio sam knjigu, a nisam se mogao sjetiti na koga. Onda mi je sinulo: pa Branko Trklja! Tko zna što bi bilo, i kakvim bi ga očima gledao da si tu knjigu čitao dok je bilo vrijeme…

Osamdesetih, kada je otišao u penziju, prodao je stan i preselio se u Osijek, selo iza zapadnih sarajevskih predgrađa, gdje je u miru živio sve do rata. Umro je u izbjeglištvu, u nekom kolektivnom smještaju, negdje u istočnoj Bosni. Imao je dubok glas, nikada se nije smijao.

Niže vas bila je garaža Franje Hauptmana, a ispod garaže trokatnica na broju 21. Stara, vrlo nesolidna i oronula turska zgrada, od žute, nepečene cigle. Nakon što su već prošli svi ratovi, krajem devedesetih, odvojio se od kuće i srušio zid kuće. Iz vaše spavaće sobe vidio se presjek – bokocrt – kuće na broju 21, od prizemlja do tavana. Nekoliko mjeseci kasnije kuću su srušili.

Još niže, preko puta Džemila Krvavca ulice, stanovala je Milojka. Sama, u kući staroj, turskoj. Jednoga proljeća objesio joj se sin.

Nakon što prođeš taj najveći uspon, kod broja 25 malo je raskrižje. Lijevo se, jednom kratkom i bezimenom uličicom, spušta prema Ulici Ahmeta Fetahagića, a desno je Abdićeva. Na uglu Abdićeve i Sepetarevca lijepa je Čarkadžijina trokatnica, sagrađena u novija doba, možda malo poslije Drugoga svjetskog rata. Ne znamo tko ju je

projektirao, ali na njezinom obliku, na balkonima i stubištu osjeti se duh modernizma.

Abdićeva ulica odvajkada nosi to ime, nazvana po muslimanskoj porodici koja je tu, prije dva-tri stoljeća imala nekoliko kuća. Danas se proteže između Ulice Miladina Radojevića i Drvarske, a do početka dvadesetog stoljeća nastavljala je i dalje, današnjom Bulbulinom, koja je 1900. dobila ime po nekom Bulbuliji, koji je tu stanovao.

Nakon Abdićeve, uspon se nastavlja, ali se gubi niz kuća s lijeve strane, i neko vrijeme kuće su ti samo zdesna. Tu kao da se Sepetarevac prepolovio, već si vrlo visoko nad gradom, okreneš li se, vidjet ćeš ga cijelog, ako nije studeni ili prosinac, ako magla i smog nisu pritisnuli dolinu.

Dalje ćeš morati sam, jer ja više nisam siguran, dok se po sjećanju penjem. Nemam plana Sarajeva, ničemu mi više ne bi koristio, tako da, prije izbijanja na Bjelave, pamtim još samo jednu ulicu. Tristotinjak, možda i više koraka od Abdićeve, dolazi Hadži Hajdarova.

Taj vrlo stari i lijepi sokak, zaklonjen, skriven i uščuvan, zračio je duhom nekoga prošlog vremena. Kada bi došao u Hadži Hajdarovu, učinilo bi ti se da si ušao u muzej. Tako je ta ulica mirisala, tako su izgledali ljudi koji su u njoj živjeli. Mogao si tada povjerovati da oni nikada ne silaze u grad. Njihove žene su već jako stare, kreću se u dimijama, a na glavama nose marame, po kojima su prosuti smeđe-zlatni ornamenti, a oni su s francuzicama, u okračalim odijelcima boje tinte, ili u zamrljanim molerskim hlačama i kutama, s kapama načinjenim od jučerašnjeg *Oslobođenja*. U Hadži Hajdarovoj godina sigurno nije ni 1975, ni 1979, nego neka barem stoljeće ili dva starija. I ne znamo kada je vrijeme tu počelo teći mimo vremena u kojem smo mi živjeli, ali to je, izgleda, bilo davno. Neke od prvih mina i granata, koje su na ovaj kraj